

Beste aditz laguntzaile ditransitibo bat Gipuzkoa mendebaldean: *-ag-* erroko formen jatorria eta garapena¹ *Another ditransitive auxiliary verb in western Gipuzkoa: the origin and development of -ag- root forms*

Borja Ariztimuño Lopez*

Universidad del País Vasco/Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU)

ABSTRACT: In this paper I will deal with an auxiliary verb that appears only in the varieties of western Gipuzkoa (e.g. Otxoa Arin's *diago*), with two main goals: on the one hand, to make the first classification of all the documented forms (including some previously unidentified ones), and on the other, to establish the relationship between these forms and the equally little studied ones of Lazarraga's *jago* type, presenting a proposal on their origin and development. Thus, through the philological study of the texts and internal reconstruction, it can be concluded that in the Basque language of the northeastern Araba and the Deba basin, characteristic ditransitive forms of the verb *edun developed which historically show a root *-ag-* and always agree with the third person dative.

KEYWORDS: auxiliary verbs, ditransitives, western Gipuzkoan, Alavese, philology.

LABURPENA: Artikulu honetan Gipuzkoa mendebaldeko hizkeretan baiziki ageri ez den aditz laguntzaile batez arituko naiz (adib. Otxoa Arinen *diago* 'dio'), bi helburu nagusirekin: batetik, lehen aldiz forma dokumentatu guztiak sailkatzea (orain arte identifikatu ez diren zenbait barne), eta bestalde, adizki horien eta orobat gutxi aztertu diren Lazarragaren *jago* 'dio' erakoen arteko harremana argitzea, guztien sorreraren eta garapenaren gaineko proposamen bat eginez. Hala, testuen azterketa filologikoa eta barne-berreraiketa baliatuz ondoriozta daiteke ezen Araba ipar-ekialdeko eta Debarroaren inguruko euskararen *edun-en forma ditransitibo bereziak garatu zirela, zeinek bilakaera fonologiko baten ondorioz *-ag-* erroa erakusten duten, eta betiere 3. pertsonako datibo-komunztadura.

HITZ GAKOAK: aditz laguntzaileak, ditransitiboak, Gipuzkoa mendebaldeko euskara, Arabako euskara, filologia.

---

¹ Ikerketa hau «Lingüística histórica e historia de la lengua vasca» [IT1344-19] ikerketa-talde iraunkorraren (EJ) eta «Monumenta Linguae Vasconum V» [FFI2016-76032-P] proiektuaren (MICINN) barnean egin da.

Eskerrak eman nahi dizkiet Ricardo Gómezi, Dorota Krajewskari, Oxel Uribe-Etxebarriari eta Eneko Zuloagari zenbait datu eta testu eskuratzen laguntzeagatik; baita berrikusle anonimoei ere, haien iruzkingenatik. Diratekeen akatsak oro, jakina, nireak baino ez dira.

* **Harremanetan jartzeko / Corresponding author:** Borja Ariztimuño Lopez. Universidad del País Vasco/Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU) – borja.ariztimuno@ehu.eus – <https://orcid.org/0000-0003-2345-7137>

Nola aipatu / How to cite: Ariztimuño Lopez, Borja (2020 [2022]). «Beste aditz laguntzaile ditransitibo bat Gipuzkoa mendebaldean: *-ag-* erroko formen jatorria eta garapena», *ASJU*, 54 (1-2), 265-278. (<https://doi.org/10.1387/asju.23057>).

Jasoa/Received: 2020-12-07; Onartua/Accepted: 2021-03-12. Online argitaratua / Published online: 2021-09-13.

ISSN 0582-6152 - eISSN 2444-2992 / © 2022 Instituto-Seminario de Filología Vasca «Julio de Urquijo» (UPV/EHU)

1. Sarrera

Artikulu honetan orain arte ongi deskribatu gabeko aditz laguntzaile batez arituko naiz (-*ag*- erroa erakusten duten formak), bi helburu nagusirekin: batetik (§ 2), dokumentatu diren adizki guztiak biltzea eta sailkatzea, eta bestetik (§ 3), haren sorreraren eta garapenaren gaineko proposamen bat egitea (Ariztimuño 2021a lanaren ildotik).

Izan ere, testu eta lekukotza ezberdinetako forma guztiok ez dira lehenago aztertu, eta aipatu izan direnak ere ez dira elkarrekin lotu; hau da, inork ez ditu adizki guztiak identifikatu, ezta ezaguturikoak aditz beraren aldaeratzat hartu ere. Ondorioz, ez zaio arreta nahikoa eskaini adizki berezian osarari, eta haien hedadura zehazteke egon da.

2. Adizki berezi batzuen hatzean²

Beste lan batean (Ariztimuño 2021a), Lazarragaren *ñagon* 'nion' adizkia (1)³ eta haren paradigma aztertu ditut, lehenik irakurketa horixe (eta ez Bilbao eta besteren [2020] <ragon>) defendatuz,⁴ eta ondoren bere testuinguru paradigmatico eta diatopikoan kokatuz, egundaino gorde diren Oñatiko *xao* 'dio' eta Antzuola-Bergara aldeko *jao* 'dio' erako adizkiekin lotuz, lehenago Lazarragak berak darabiltzan *jago* 'dio' (2) erako beste adizkiekin hainbatek egin bezala (cf. Uribe-Etxebarria 2008; Zuazo 2012; Aldai 2013).

(1) *Egun ascotan nic eguin ñagon / modu ascotan erregua* (Laz, A21, 5-6)

(2) *Semeric badeu esaten jago: / «Aita, eguidac jaquea»* (Laz, A24, 99-100)

Halaber, adizkion osara azaltzeko saio batzuk laburbildu eta, behin-behinean, Lafonek (1961: 427) Oñatiko eta Bergarako formetarako proposatutako etimologia-rekin bat egin dut, xehetasunak xehetasun.

Labur azaltzeko, ikuspegi horren arabera, adizkiok *edun-en forma ditransitiboak dira, oinarritzko *dau* formari hasierako morfemaren palatalizazio-bidezko da-

² Artikuluan zehar adizkiak baino ez ditut aipatuko gehienetan, haien euskara batuko ordainarekin batera; adizkiok beren testuinguruan eta sailkaturretan ikusteko, jo beza irakurleak 1. eta 2. eranskinetara.

Bestalde, testuan zehar nahiz eranskinetan laburdura hauek erabili dira testuak aipatzeko: AmilD = Amilletaren dotrina, 1677 (Arejita & Alberdi 1983); AnzD = Antzuolako dotrina, 1825 (Uribe-Etxebarria 2008); AzkS = Larramendiren Azkoitiko sermoia, 1737 (Lakarra 1985); AzpGut = Azpeitiko gutunak, < 1740 (Madariaga *et al.* 2009); BK = Britainiako kantua, 1590 (Sarasola 1983: 78); DebS = Debako seroraren gutuna, 1596 (Satrustegi 1987: 31-34; Gidor Bilbao, Joseba Lakarra eta Dorota Krajewska prestatzen ari diren edizioko zuzenketak kontuan harturik; *EKC* = *Euskal Klasikoen Corpusa* (EHU); ElgB = Domingo Irureren Elgoibarko bertsoak, 1677 (Azpiazu 1988); ErrGut = Errezilgo gutunak, 1622 (Sarasola 1983: 124-128); Laz = Lazarraga, ca. 1600 (Bilbao *et al.* 2020); LD = Loiolako dotrina, ca. 1750 (Altuna 1995); OA = Otxoa Arinen dotrina, 1713 (Oregi 1972; Altuna 1992; Aranburu, Bidegain, Idiakes & Rezola 1999); RosGut = Ros erronkariarraren gutunak, 1616-1617 (Gidor Bilbao eta Joseba Lakarra prestatzen ari diren edizioa kontsultatzeko aukera izan dut); Sas = Estibaliz Sasiola, ca. 1600 (Bilbao *et al.* 2020); SGK = Segurako gabon-kantak, 1705 (Lekuona 1954); SumB = Azkoitiko mojen ordenantzak edo *Sumario brebea*, 1614 (Urkizu 2009).

³ Testuan aipatutako adibideek zenbaketa-hurrenkera arruntari jarraitzen diote, nahiz eta eranskinetan berriz agertzen diren, bertan dagokien zenbakiarekin.

⁴ Esan nahi baita, adizki hori *ñ-z* interpretatzeko argudio linguistikoak ez ezik, <ñ> irakurtzeko grafiazko frogak aurkeztuz.

tibo-marka eta amaieran 3. pertsonaren datibo-komunztadura erantsiz sortuak: *djau-o > *jawo > *jao*.

Oraingo honetan, baina, lekukotasun gehigarri batzuk aurkeztuko ditut, sarreran esan bezala, inoiz lehenago aztertu edo arestian aipatu ditudanekin lotu izan ez direnak.

Hala, Lazarragaren *ñagon* adizkiak *jago* erakoak aztertzeraz eraman ninduen bezala, Otxoa Arinen *diagola* ‘diola’ (3) adizkia izan da ikerketa-saio honen abiarazlea.

(3) *escatcen diagola Jaungoicoari* (OA, 132)⁵

Adizki hori (hurrengo azpiatalean aipatuko ditudan bezala) ez dut ezein ikerketatan aztertua ikusi, autorearen beraren adizkien sailkapenetan izan ezik, eta haietan oker azterturik edo sailkatuak beti (cf. 2. oin-oharrean aipaturiko bibliografia eta Dodgson 1913).⁶

2.1. -g-dun adizki ditrantsitiboen corpusa zedarritzen

Lazarragaren eskuizkribuaren edizioan, Bilbaok eta bestek (2020) *jago* eta *digo* ‘dio’ erako adizkiak parekatzen dituzte, aldaera gisa nonbait. Alabaina, edizilogileek aipatzen dituzten testuetako batzuetan (SumB, LD, OA) ez dira *digo* erakoak soilik ageri, baizik eta *jago*-ren antz handiagoa duten eta, dakidala, inork lehenago elkarrekin lotu ez dituen beste batzuk: *diago* ‘dio’ erakoak, hain zuzen (ikus 1. eranskinetik 16-19 eta 31-32 adibideak).

Aipatzekoa da ezen testuon transkripzio, edizio eta azterketa bakoitzean ere ez direla besteetan ageri diren forma bereziak aipatzen, eta gehienek *di(g)o* erakotzat hartu izan dituztela, esplizituki edo haiekin batera emanik zerrendan (zalan-tzaz bada ere; cf. Aranburu *et al.* 1999: 102). Fidel Altunak, aldiz, LDko *digue* ‘die’ adizkia *eradun-etik erator zitekeela planteatu zuen, tarteko *diau- formaren bidez (Altuna 1995: 623).

Azken proposamen horri dagokionez, ordea, egileak berak ikusi zuen ezen berak aztergai zuena objektu singularrekiko *eradun-en adizki bakarra litzatekeela gipuzkeraren corpus osoan:

arazoaren irtenbidea *-iau-* (< *-irau-*) erroa daraman forma batetik abiatzea izan zitekeen, objektu singularraz gipuzkeran halako beste ezer ez izatea oztopo larria ez balitz: *diraue* > *diaue* > *diague* > *digue* (Altuna 1995: 623).

⁵ Hona hemen pasarte osoa, non bidenabar ikus baitaiteke objektu pluralarekiko komunztadurarik eza aztergai dugun adizkian:

Aciertua conseguitceco gauza importanciazco onetan, conveni izango zayo Christaubari bere bacasunera retiraturic oracio eguitea, eta exercicio santu orretan egunen batzuec, edo gauren batzuec empleatcea, aldian bein edolarican ordubat, edo orduerdi bat egunean, edo gaubean bere aldera artuaz, *escatcen diagola Jaungoicoari* aldeban humildaderic andienaz, Fedeeaz, eta esperantza firmeaz, bere socorru divinoac, eta hasistenciaric andienac, aen medioz ecarri ditzan memoriara bere culpa eta pecatuen numeroa, eta circunstancia guciac, batere ezcutaduric guelditu ez daguicoan moduan (OA, 131-132; letra beltza eta ezana nireak [BAL])

⁶ Honela dio ikertzaile ingelesak: «Diagola 59, is possibly meant for *dagoala* without dative or accusative, leaving these to be understood from *escatcen*» (Dodgson 1913: 243).

Jakina, artikulua honetan objektu singularreko adibide gehiago aurkezten dudanez gero, batek pentsa lezake Altunak aipatzen zuen forma ez zatekeela horren ezohiko; haatik, *ja-* hasieradun adizki zaharren paralelismoak eta pluraleko formetan *-r-a* gorde izanak haiekiko lotura zailtzen du.

Era berean, bilakaera horren azken pausoa (*dia-* > *di-*) garai horretan (ca. 1750) egiantzekoa izan baliteke ere,⁷ kontuan hartu behar da *di*go erakoak XVI. mendetik daudela dokumentaturik,⁸ eta XVII. mendearen hasieran ere *di*ago eta *di*go formak ageri direla. Altunaren proposamenera itzuliz, badirudi LDko *di*gue 'die' adizkiko azken zatia bi silabakotzat hartzen duela (/di.gu.e/), baina autoreak berak berariatz baztertzen du *di*goe > *di*gue aukera ere, *di*gue 'digute' formarekin nahastuko litzatekeela-eta, bai eta, agidanez, *oe* > *ue* aldaketa ez zatekeelako gertatu (testuan ez da halakorik). Izan ere, SumB-an ere dokumentaturik daude *di*ge 'die'⁹ eta *di*age 'die'¹⁰ (1. eranskinen 11 eta 18 adibideak).

Hortaz, badirudi hiru forma berezi behar direla, gutxienez: *jago*, *di*ago eta *di*(g)o.

Amaitzeko, lehenago inon aipaturik ikusi ez ditudan forma berezi batzuk ere bildu ditut, zeinak *jago*/*di*ago erakoen alokutiboko formak direla uste baitut: alde batetik, Bährren, Irizarren eta EHHA dialektologia-lanetako Elgoibarko eta Legazpiko formak ditugu (3. eranskinen iii. eta iv. taulak); bestetik, SGKetako *zegoat* 'zioat' eta *zegoe* 'ziotek' (41-42).

2.2. Formen sailkapenez gehiago

Ikusi den bezala, testu zaharrenetatik *di*(g)o, *di*ago eta *jago* erako adizkiak ditugu, maiz horietako bi autore beraren testuan (*di*ago/*di*(g)o, *jago*/*di*o, baina ez ***di*ago/*ja*go).¹¹ Zalantza egin liteke *di*go non sailkatu (*di*o-rekin ala *di*ago-rekin), baina, datuen argitan, orain arte egin den bezala, *di*o-ren aldaeratzat jo dut hemen.

Izan ere, *di*ago eta *di*go aldaeratzat hartzeak arazo kronologiko eta diatopikoak litzuzke: datu urriek marrazten dituzten isoglosek iradokitzen dutenez, bazen gune bat non *jago* (eta *di*o) erabili zen; ondokoetan, *di*ago (eta *di*(g)o; cf. OA, SumB, LD); eta,

⁷ Ordurako (XVIII. mendearen hasieratik) aditz laguntzaileen forma aski higituak bazirelako zantzu argiak baitaude; cf. 1716ko Lasarteko bertsoetako *di*uscu 'dizkigu' (Satrustegi 1983), Irazustaren testuan *-iu-* erakoak arau, bai eta Otxoa Arinen *di*utzudan higitua, nahiz eta *dirautzut* osoa ere ageri den. Izan ere, ia osoak dira Larramendik bere gramatika jaso zituen *di*auzcat 'dizkiot' etab. (1729: 116) eta hiztegiaren, Azpeiti-Azkoitiko hizkerez aritzean, *dirautzat* 'dizkiot' eta *dirauzkit* 'dizkit' «bereziak» aipatu zituen (1745: 30); halaber, AzpGut-etan *dirauzan* 'dizkion' aurkitzen dugu.

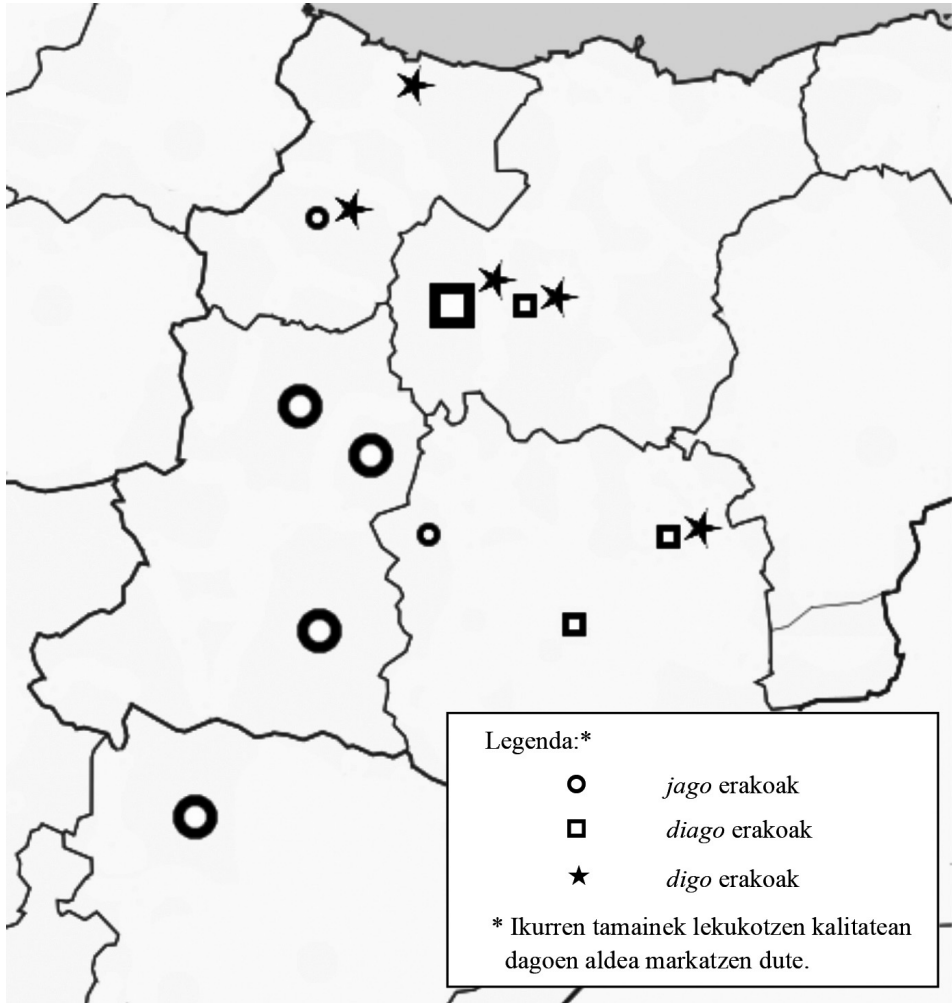
⁸ Baita ekialderago ere (ikus 1. eranskinen 14-15 adibideak).

⁹ Testuak baditu zenbait arazo interpretazioan (eta ziurrenik transkripzioan). Oro har grafia eguneraturik ageri bada ere, badu grafia zaharraren adibiderik, eta <digue> izan liteke bat, beharbada edizioz gileak /gu.e/ interpretatu zuelako; beste aukera bat litzateke egiazki /gue/ < /goe/ izatea (nahiz eta halako beste bokal aldaketarik ez den testu osoan), edo bestela <u> *pro* <o> akatsa, eta beraz, egiazki <digoe> irakurri behar izatea. EKCaren arabera, XIX. mendera arte (Agirre Asteasuakoaren eta Klaudio Otaegi zegramarraren testuetan) ez da beste *di*ge-rik agertzen, baina, ikusi dugunez, LD-n ere bada.

¹⁰ *Di*ago erako adizkiek sortutako harriduraren eta nahasmenduaren beste erakusgarri bat dugu Fidel Altunak adizki honez dioena: «Adiera berekoa da halaber, **hutsa ez bada**, erantzun honetan bertan beharago den *di*aguenac 'dienak'» (Altuna 1995: 640, 118. oin-oh.; letra beltza nirea da [BAL]).

¹¹ Bildutako aldaera guztiak hobeto kokatzeko, ikus 1. eta 2. eranskinak.

lehen eremutik urrutien, *di(g)o* baizik ez.¹² Honako mapa honetan argiago ikus daiteke *-g-*dun lekukotasun guztien banaketa (RosGut-ekoak salbu):

1. irudia

*-g-*dun adizkien banaketa diatopikoa

¹² Kontuan hartu behar da *dio* inoiz orokorra zatekeela eta han-hemenka kontsonante epentetikoa garatu bide zuela; bereziki arestian aipatu Gipuzkoako alderdian, baina baita handik kanpo ere, RosGut testuak erakusten duen bezala (ikus 1. eranskineko [14-15] adibideak).

3. Ondorioak

Honenbestez, azalpen ekonomikoena bi adizki multzo bereiztea dela pentsatzen dut: alde batetik *-i(n)-* errodunak (*di(g)o* erakoak) genituzke,¹³ eta bestetik, **edun* erroaren forma datiboduntzat jotzen ditudanak (*diago, jago*), Ariztimuño (2021a) artikuluaren *jago*-rentzat proposatutako etimologia *diago* aldaerara hedatuaz.

Lehendabizikoaren kasuan (4), batik bat Deba ibarreko hizkeretan, baina baita hortik kanpo ere (cf. RosGut), *-g-* epentetikoa sartu zen 3. pertsona singularreko datibokomuntadura zuten adizkietan, eta toki batzuetan (Azkoitia-Azpeitia inguruan, adibidez) pluralekoetan ere bai, beharbada analogiaz.¹⁴ Bigarren multzokoaren kasuan (5), aldiz, **edun*-en 3. pertsonako datibo-komuntaduradun formak ziratekeen, Araba ipar-ekialdetik Debagoiena bitartean (Ariztimuño 2021a) eta, aldirietan, Goierri mendebaldetik Azkoitia eta Elgoibarreraino erabiltzen bide zirenak:

(4) *dio* > *digo*
die → *dige*

(5) **da(d)u-* → **djau-o* > ... > **djago* > *jago, diago*¹⁵
(→ *jage, diage*)
**ne(d)u-*¹⁶ → **njeau-o(-n)*¹⁷ > ... > **njagon* > *ñagon*

Bilakabide morfofonologikoari dagokionez, Ariztimuño (2021a)-ko proposamean sakonduz, erroaren aurreko zatia eta ondokoa bereizi behar dira, bai kokalekuagatik eta parte hartzen duten morfemengatik, bai horien kronologia erlatiboagatik.

Erroaren ostekotik hasita, ditugun lekukotasunetatik ezin dugu zehaztasun handiagorik atera, baina badira bi aukera, gutxienez: i) **-au.(b)o* > **-augo* > *-ago*; ii) **-a.wo* (> **-abo* > **-a.o?*) > *-ago*. Datibo-pluraleko formak azaltzeko lehen bideak dirudi egiantzekoena, baina izan litezke singularrekoekiko analogiaz sortuak ere.

¹³ Lakarra (2008a: 479-482) lanaz geroztik ez baita zalantzarik halakoak ez direla **edun*-etik eratorriak, baizik eta **enin* 'eman' berreraiki genezakeen aditzetik.

¹⁴ Epentesi bera dakusagu Mendibururen lanetan (*EKC*) eta Larramendiren gramatikan, **ezan* languntzailearen formatan: *diezagon, diezagon*, etab. (Larramendi 1729: 114).

¹⁵ Lan honetan ez naiz sartuko *j--di-* (eta *ñ-*) horien jatorri eta garapen fonetiko zehatza zein den (ikus Ariztimuño 2015); analogiaz ere sor zitezkeen forma berriak.

Dena den, gogoan eduki behar da mendebaldean orokorra dela *joat* 'diat' (eta cf. Oñatin eta Bizkai hego-mendebaldean erabiltzen den iraganeko *ñoan* 'nian'); halaber, Gipuzkoako testuetan ez da ezezaguna *da-* → *dia-* baliabidea (esaterako, Otxoa Arinen *badiakit*, Lubietaren *diaramaio* edo Larramendiren *diakart*; ik. Ariztimuño 2021b).

Hortaz, har bitez **dj-* eta **nj-* berreraiketak adizkien hasierako kontsonanteak aldarazi zituen elementu palatal baten presentziaren konbentziozko adierazle huts gisa, eta ez bilakaera fonetiko zehatzaren proposamentzat; ezta *diago* erakoen zahartasun erlatibo handiagoaren aldekotzat ere.

¹⁶ Berrikusle anonimotako baten ustez, mendebaldeko euskara zaharrean jada **neb-* zatekeen forma komuna (*RSko neuen* eta Martin Portalen *neuan*, esaterako, ez dira argiak, bokalarterko <u> batek /b/ ere adieraz baitzezakeen testu haietan) eta, hala izatera, (5)-eko berreraiketeta oztopatuko omen luke.

Haatik, eta aurrerago aurkeztuko ditudan bestelako azalbideak (analogia, partizipio berria) alde batera utzirik, nago ez ote dugun orobat **neu*-tik abiatu behar mendebaldeko euskararen barneko *neban/ neben* banaketa azaltzeko, bigarena **neu-(e)n* berreraikirik (alegia, *-an* → *-n* alomorfo aldaketaz eta horren ondoko bokal epentetikoaz).

¹⁷ Ikus aurreragoko azalpenak erro-aurreko bokalez.

Erroaren ezkerretara gehitu den morfologiako ekaiari dagokionez, berriz, bi modutara azal liteke (bien arteko muga lausoa bada ere): edo maila morfosintaktikoan gertatzen zen argumentu-gehiketa (*dator* → *datorkio* bezala), edo lexikalizaturiko oinarri baten gainean eratzen ziren adizkiak (**eradun*-en adizkien modura; cf. Mounole 2015); demagun, **jadun* moduko partizipio batetik (cf. Lazarragaren *jagin* bera). Edonola ere, iraganeke forman ere ageri den *a-* azaltzeko beharrezkoa da **da-* morfema edo haren arrasto morfofonologikoa, (5)-eko **njeau*-n islatzen den bezala (cf. *jakan* ‘zitzaion’ bera; eta, *RSko bagineakike* ‘bagenekike’ eta kidekoetz, Mitxelena 1954: 132-133).

Adizkien eskuinaldera itzuliaz, eta lexikalizaturiko aditz batean pentsatuz gero, epentesia forma jokatu gabeetan sor zitekeen (**jadun* > **ja.(b)un* > **jagun*),¹⁸ eta hortik adizki jokatuak **-agu.o* > **-agwo* > *-ago* bilakaera izan; alabaina, formon hedadura murrizak eta aldaerek pentsarazten didate berrikuntza (zahar) lokal baten aurrean gaudela, eta ez ondare zahar komuneko partizipio baten forma jokatuaren aurrean.¹⁹ Kontuan hartu behar da, dena den, tartean diren bilakabide morfofonologikoak antzinakoak direla (beharbada komunak, aurrizkiak direnez) eta herri batzuetan hitano alokutiboko formetan irauin dutela (izan ere, datibo- eta alokutibo-komunztaduraren arteko loturaren beste adibide bat da).

Horrenbestez, esan liteke ezen, zedarritutako eremu hartan,²⁰ noizbait **edun*-en 3sg pertsonako formaren gainean datibo-gehitzeko bideak erabiltzen hasi zirela; ordea berrikuntzak ez bide zuen arrakasta handiagorik izan eta, geografian ez ezik, paradigman ere ez zatekeen osoki hedatu.

Postscriptum

Artikulu amaiturik zegoela, 1515 inguruko Azkoitiko poemen (AzkPo) aurkituntzaren berri jakinarazi zuten hedabideetan. Testu hartan, edizio gileek <Vitarasco em(an) ni[...].gon> transkribatu duten pasarte iluna ageri da, zeina <Vitarasco em[en] ni[a]gon> zuzendu eta osatzea proposatu duten, ‘bien bitartean hemen nagon [noka]’ ulerturik (Ros 2020).

Testuaren azterketa sakonago bat beharrezko bada ere,²¹ baliteke egiazki artikulu honetan hizpide izan dugun aditz laguntzailearen zoriareko beste lekukotasun bat izatea azken hitz hori; areago, Lazarragaren *ñagon* adizkiarekin bat letorkeen eta *jago* : *diago* bikotearen argitan Azkoitian esperoko genukeen forma lekukotzen du, hain zuzen: *niagon*.

¹⁸ Lakarrak *ezagun*-en etimologian proposatzen duenaren antzera: *ezagun* < *eza.un* < **ezadun* < **e-da-zun* (Lakarra 2008b: 330, 87. oin-oh.; Lakarra, Manterola & Seguro 2019: 206-207, s.v. *ezagun*). Eta cf., agian, Damaso Intzak Dorraon entzundakotzat jasotako *egon* ‘ukan’ < **edun* (*apud* Mitxelena 1958: 229).

¹⁹ Halaber, berrikusle anonimoetako batek adierazi didan moduan, adizki laguntzaileok zuzenean **jadun* edo **jagun* aditz zahar batetik gramatikalizatu balira, testu zaharretan haren erabilera trinkoren bat agertzea espero genezakeen, gainerako hiru laguntzaile ditrantsitibo zaharragoen kasuan bezala (**edutsi*, **enin*, **eradun*; cf. Mounole 2015).

²⁰ Berrikusle anonimoetako batek markatu bezala, testuek erakusten duten hedadurak berrikuntzaren sorburua Gasteiz izan zela pentsaraz dezake.

²¹ Ikus orain ale honetako Ariztimuño (2020 [2022]) lana.

Hortaz, nire proposamena da AzkPo-ko lekukotasuna <Vitarteco eman nj[a] gon> ('bitarteko eman nion') osatzea, non *bitarteko* hitza '(zerbait lortzeko) bide' gisa ulertu behar bide den; kasu honetan, penitentzia betetzeko edo ezartzeko modua izan liteke, testua nola interpretatzen den (esaldia ez baitago osorik).

Bibliografia

- Aldai, Gontzal. 2013. Sasiola vs. Lazarraga: Acerca del euskera del texto de Estibaliz Sasiola. *Lapurdum* 17. 7-29. <https://doi.org/10.4000/lapurdum.2400>.
- Altuna, Fidel. 1995. Loiolako dotrina (xviii. mendea). *ASJU* 29(2). 611-649.
- Altuna, Patxi. 1992. Ochoa de Arin-en *Doctrina Christiana*-ren (1713) hizkeraren laburpena. *Euskera* 37(1). 573-589.
- Aranburu, Pello Joxe, Marian Bidegain, Antton Idiakez & Iñaki Rezola. 1999. *Jose Otxoa Arin (1672-1743) gipuzkera literarioaren aintzindari (VIII. Gerriko ikerlan-sariketa)*. Lazkao: Goierriko Euskal Eskola, Maizpide Euskaltegia & Lazkaoko Udala.
- Arejita, Adolfo & Mirari Alberdi. 1983. Amilletaren dotrinea. *Litterae vasconicae* 3. 9-68.
- Ariztimuño, Borja. 2015. Lazarragaren eskuizkribuko adizki batzuez (euskal aditz jokoa-ren kronologia erlatibo baterantz. In Ricardo Gómez & Maria Jose Ezeizabarrena (arg.), *Eridenen du zertzaz kontenta. Sailkideen omenaldia Henrike Knörr irakasleari (1947-2008)*, 117-140. Bilbo: UPV/EHU.
- Ariztimuño, Borja. 2020 [2022]. Ohar filologikoak Azkoitiko testu aurkitu berriaz: irakurketa proposamena. *ASJU* 54(1-2). 1-18. <https://doi.org/10.1387/asju.23317>.
- Ariztimuño, Borja. 2021a. Lazarragaren eskuizkribuko <nagon> adizkia: grafia-kontu bat baino gehiago. *Uztaro* 118. 81-92.
- Ariztimuño, Borja. 2021b. Garibairen errefrauetako *diago*: euskara, zakurrak, eta ustekabeko beste etimologia batzuk. *FLV* 131. 47-59. <https://doi.org/10.35462/flv131.2>.
- Azpiazu, Jose Antonio. 1988. Palabras y textos vascos antiguos. *Eusko Ikaskuntza: Hizkuntza eta Literatura* 7. 7-14.
- Bähr, Gerhard. 1927-28. Estudio sobre el verbo guipuzcoano. *RIEV* 17 eta hh.
- Bilbao, Gidor, Ricardo Gómez, Joseba A. Lakarra, Julen Manterola, Céline Mounole & Blanca Urgell. 2020. *Lazarraga eskuizkribuaren edizioa eta azterketa*, 2 lib. Bilbo: UPV/EHU.
- Bonaparte, Louis-Lucien. 1869. *Le verbe basque en tableaux* (Berrargit. faksim. *Opera omnia vasconice*, 1. lib., 221-242. Bilbo: Euskaltzaindia, 1991).
- Dodgson, Edward Spencer. 1913. An analytical and quotational index to the 353 forms of the verb which occur in the catechism of J. Ochoa de Arin. *Hermathena* 17(39). 219-243.
- Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU). d.g. *Euskal Klasikoen Corpusa (EKC)*. <http://www.ehu.eus/ehg/kc/> (2020/12/07).
- Euskaltzaindia. 2014. *Euskal Herri Hizkeren Atlas [EHHA]*, 4. lib. Bilbo: Euskaltzaindia.
- Irizar, Pedro. 1991. *Morfología del verbo auxiliar guipuzcoano*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- Irizar, Pedro. 1992. *Morfología del verbo auxiliar vizcaino*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- Lafon, René. 1961. Sur les formes verbales basques qui contiennent un indice datif (Berrargit. in Jean Haritschelhar & Piarres Charritton (arg.), *Vasconiana (Iker 11)*, 411-420. Bilbo: Euskaltzaindia, 1999).
- Lakarra, Joseba A. 1985. Literatur gipuzkerarantz. Larramendiren Azkoitiko sermoia (1737). *ASJU* 19(1). 235-281.

- Lakarra, Joseba A. 2008a. Aitzineuskararen gramatikanantz: malkar eta osinetan zehar. In Xabier Artiagoitia & Joseba Andoni Lakarra (arg.), *Gramatika jaietan. Patxi Goeneagaren omenez (ASJUren Gehigarriak 51)*, 451-490. Bilbo: UPV/EHU.
- Lakarra, Joseba A. 2008b. Temas para un prólogo: Forma canónica, tipología holística diacrónica y reconstrucción del protovasco. *Oihenart 23*. 277-347.
- Lakarra, Joseba A., Julen Manterola & Iñaki Seguro. 2019. *Euskal Hiztegi Historiko-Etimologikoa (EHHE-200)*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- Larramendi, Manuel. 1729. *El imposible vencido: arte de la lengua bascongada*. Salamanca: Antonio Joseph Villargordo Alcaráz.
- Larramendi, Manuel. 1745. *Diccionario trilingüe del castellano, bascuence y latin*. Donostia: Bartholome Riesgo y Montero.
- Lekuona, Manuel. 1954. Gabon-kantak. *Egan 5-6*. 9-44.
- Madariaga, Juan, Jose Antonio Azpiazu & Jerardo Elortza. 2009. xviii. eta xix. mendeetako Azpeitiko euskal testu batzuk. *FLV 110*. 5-45.
- Mitxelena, Koldo. 1954. Nota sobre algunos pasajes de los *Refranes y Sentencias de 1596* (Berrargit. in Joseba A. Lakarra & Iñigo Ruiz Arzalluz (arg.), *Luis Michelena. Obras completas XI (ASJUren Gehigarriak 54)*, 131-139. Donostia & Gasteiz: Gipuzkoako Foru Aldundia & UPV/EHU, 2011.
- Mitxelena, Koldo. 1958. Introducción (Berrargit. in Joseba A. Lakarra & Iñigo Ruiz Arzalluz (arg.), *Luis Michelena. Obras completas XII (ASJUren Gehigarriak 55)*, 202-232. Donostia & Gasteiz: Gipuzkoako Foru Aldundia & UPV/EHU, 2011.
- Mounole, Céline. 2015. Datibo-komuntaduraz eta laguntzaile hirupertsonalen diakroniaz. In Beatriz Fernández & Pello Salaburu (arg.), *Ibon Sarasola, Gorazarre. Homenatge, Homenaje*, 473-490. Bilbo: UPV/EHU.
- Oregi, Josu. 1972. Otxoa-Arinen 'Doctrina' – (1713). *FLV 12*. 353-370.
- Ros, Ander. 2020. Ene laztan gozo ederra... Filologia azterketa. [online]. <http://oinati.gipuzkoakultura.net/eu/kontserbaturiko-dokumentuak/26/219.html> (2020/12/07).
- Sarasola, Ibon. 1983. Contribución al estudio y edición de textos antiguos vascos. *ASJU 17(1)*. 69-212.
- Satrustegi, Jose Maria. 1983. Lasarteko bertso paper zahar bat (1716). In Euskaltzaindia (arg.), *Piarres Laffiteri omenaldia (Iker 2)*, 571-581. Bilbo: Euskaltzaindia.
- Satrustegi, Jose Maria. 1987. *Euskal testu zaharrak (Euskararen Lekukoak 13)*. Iruñea: Euskaltzaindia.
- Uribe-Etxebarria, Oxel. 2008. Euskerazko doktrinia Anzuelako berba moduan (1825). *ASJU 42(2)*. 139-209.
- Urkizu, Patri. 2009. Un texto olvidado del siglo xvii. *Sumario Brebea...* (Azkoitia, 1614). *Revista de lenguas y literaturas catalana, gallega y vasca 14*. 207-217. <https://doi.org/10.5944/rllgv.vol.14.2009.5949>
- Zuazo, Koldo. 2012. *Arabako euskara*. Donostia: Elkar.

Eranskinak

1. eranskina. Adizkiak beren testuinguruan²²

-ig- < -i(n)-

< 1625

- (1) *Guztioec digoe borondatez seguicen* (BK, 3)
- (2) *Abbade guztiac daode procisioan l Mila bendicio egozten digoela* (BK, 1)
- (3) *he[n]y eun ecj egina[ga]tj bida[l]du h[e]çtjgot* (DebS, 2)
- (4) *baja eçtjgot e[u]cjcjo argatjc çure mesedeori serujceary* (DebS, 6)
- (5) *çure mesedeor[r]j sup[l]icacen djgot* (DebS, 9)
- (6) *Neuronec esin neyo, baya l eguingo digot mandatu* (Sas, B27:18)
- (7) *çure laztan ni banari, l contu estua emango digoçu l Ceruetaco Jaunari* (Sas, B28:13)
- (8) *berak eta bere ese guztiak ofrezizen digoela egunean bein oraziorean bazuk* (SumB, I/5/3)
- (9) *eta memorian gorde debozio emaiten digon puntu batreanbat* (SumB, I:8/2)
- (10) *Faltazen dauenak Kongregazioko Junta señaladuetan esan bear digoe Aytari edo perfectuari kausea* (SumB, II:15/1)
- (11) *emango digue abisoa, ta reprehensioa, eta bayta Kongregaziotik atera tempora señaladurean baten* (SumB, II:15/3)
- (12) *eta ainbat lasterren guziak komulgadu bitezke, Jaungoikoari erreguzen digoela, aren arimea gatik* (SumB, II:17/6)
- (13) *eta ezteve porfiadu bear baña bai esan euren parezera eskazen digonean lanezarekin, eta beste guzien* (SumB, II:18/5)
- (14) *erran digot eguin ll deçan informaçiona, erraten duçun viçala* (RosGut-14, 1r:27)
- (15) *non errayten baytu (...) nola Eliseo l profetac (...) erran çigon* (RosGut-15a, 1r:23)

-ag-

< 1625

- (16) *espezialmente gerra geyago egiten diagon pekatuaganik* (SumB, I:6/2)
- (17) *eztakianari irakasten diagola* (SumB, I:12/6)
- (18) *Gustiok obedezidu bear deve Kongregazioak determinazen devana; eta Aytak edo Perfectoak enkargazen diagena* (SumB, II:13/4)
- (19) *eta aren abisuak aprobeçtatzen ezpadeu esango diago Kongregazioko Aytary* (SumB, II:19/3)

²² Eranskin honetan -g- kontsonante epentetikoa duten 1625 arteko lekukotasun guztiak bildu ditut; bai -i(n)- errokoak, bai *edun erroko datibodunak (*jadun). Horiez gain, orain arte bildu gabe egon direnez eta haien berezitasuna dela-eta, 1625etik aurrerako *jadun-en adizkiak ere jaso ditut jarraian.

Bestalde, lan honetan ez dut Garibairen *diago* aipatu, litekeena delako beste erro batetikoa izatea (ikus Ariztimuño 2021b).

- (20) *itaundu ñagon poridadean / beste donzella bateri* (Laz, A7:71)
 (21) *Egun ascotan nic eguin ñagon / modu ascotan erregua* (Laz, A21:5)
 (22) *çaguita çorroz bat ifini ñagon / berar gaxtoaz ganchitua* (Laz, A21:17)
 (23) *bere cençuna ifini ñagon / promesa ascoz pobladu[a]* (Laz, A21:25)
 (24) *Erançun ñagon: «Ni noçun guero (...)* (Laz, B21:97)
 (25) *inori emun bajagot bere, / ez nago damu jaquinic* (Laz, A23:59)
 (26) *Jaun Cerucoay emaiten jagot / oy asco gueraciaric* (Laz, A23:1)
 (27) *Gabetan barriz ez jagot joco / laztanai biguelea* (Laz, A24:17)
 (28) *ez gueiago ez jagot joco / contereagaz atea* (Laz, A24:23)
 (29) *Juramentu eguiten jagot / obian daçan amari* (Laz, A27a:39)
 (30) *Semeric badeu esaten jago: / «Aita, eguidac jaquea»* (Laz, A24:99)

1625 <

- (31) *edo gaubean bere aldera artuaz, escatzen diagola Jaungoicoari aldeban humil-daderic andienaz* (OA, 132)
 (32) *P. Ceñec onrracen ditu aita eta ama? R. Obedecicen diguenac, eta nesidadean socorricen dituanac, eta bear dan reverencia ecarten diaguenaç* (LD, 22)
 (33) *p. cegati da glorificadorea. r. cerren vere gracian ilten diranai emoten jaguen gloria* (AmilD, 3)
 (34) *p. guztiaç²³ aurpegui modubat ecusico jagoe. r. ez jauna viciaç aleguerea ta ilac aserrea* (AmilD, 6)
 (35) *Orregatic erregutzen jaot Santa Maria beti Virginiari (...)* (AnzD, 8r)
 (36) *Bai, Jauna, Escritura sagraduan daguana eta Jaungoicuac Eliziari rebeladu jaon guztian* (AnzD, 19r)
 (37) *Cer oracino esaten jaozu principalmente Maria Santisimari?* (AnzD, 21v)
 (38) *Eguin biar jaegu oracino Santuay ere?* (AnzD, 22v)
 (39) *Ceñec honratzen ditu gurasuac? —Obedecitzen jaenac, socorritzen dituanac eta reverenciatzen dituanac* (AnzD, 24r)
 (40) *Ba[y,] Jauna, edoceyn confesorec billatuco jao erremediua* (AnzD, 32v)

-eg- (<-(e)ag-?)

- (41) *ardiaz kontu dadukala / esan zegoat Gatxi'ri* (SGK, 16)
 (42) *Bere aldean omen-zeatuk / astoarekin idia; / oetxek biok jango zegoe / oeko lasto guztia* (SGK, 35)

²³ Arejitak eta Alberdik (1985: 24) <guztiaç> transkribatu zuten *lectio facilior* eginez, ziurrenik *ja-goe* adizkia *izan*-en datibodun formatzat edukitzeak hartaraturik (cf. Zuazo 2012: 126; Aldai 2013: 22). Hala ere, faksimilean argi ikusten da bestela ere testuinguruak eskatzen duen ergatiboko <c>-a (ik. Ariztimuño 2021a: 91).

2. eranskina. Lekukotasun zaharren taulak

1. taula

Lekukotasunak aldaeraka eta testu/autoreka (kronologikoki, < 1625)

	AzkPo	BK	DebS	Laz	Sas	SumB	RosGut	ErrGut
dio- die-				✓ (✓) ²⁴				✓
digo- dige-		✓	✓		✓	✓ ?	✓	
diago- diage-	✓					✓ ✓		
jago- jage-				✓				

2. taula

Lekukotasunak aldaeraka eta testu/autoreka (kronologikoki, 1625 <)

	AmiD	ElgB	SGK	OA	AzkS	AzpGut	LD	AnzD
dio- die-				✓ ✓	✓ ✓		✓	
digo- dige-		✓		✓	✓	✓	✓	
diago- diage-			✓ ²⁵	✓			✓	
jago- jage-	✓ ✓							✓ ✓

²⁴ ‘Eman’ adierako aditz trinko gisa.

²⁵ Zalantza egin badaiteke ere, testuan esan bezala, nire ustez *diago* erakoeekin batera sailkatzeoak dira SGK-ko adizkiak (41-42), erroaren aurrean *e-* baitute, ez *di(g)o*-tik abiatuta esperoko litzatekeen *i-*.

3. taula

-g-dun eta j-dun lekukotasunak paradigma barruan²⁶

	hari	haiei
nik	<i>digot</i> (DebS, Sas, RosGut, AzkS, AzpGut) <hr/> <i>jagot</i> (Laz) <i>ñagon</i> (Laz) <i>jaot</i> (AnzD) <hr/> <i>zegoat</i> (SGK)	
hark	<i>digo</i> (Sas, SumB, ElgB, OA, AzkS) <i>çigon</i> (RosGut), <i>cigon</i> (OA, AzkS) <hr/> <i>diago</i> (SumB, OA) <i>jago</i> (Laz) <i>jao</i> (AnzD)	<i>dige</i> (SumB?, LD) <hr/> <i>diage</i> (SumB, LD) <i>jage</i> (AmilD), <i>jae</i> (AnzD)
guk		<i>jaegu</i> (AnzD)
zu(e)k	<i>digoçu</i> (Sas), <i>digozue</i> (AzkS) <hr/> <i>jaozu</i> (AnzD)	
haiek	<i>digoe</i> (BK, SumB, OA, AzkS) <i>cigoen</i> (OA) <hr/> <i>jagoe</i> (AmilD) <hr/> <i>zegoe</i> (SGK)	

3. eranskina. Lekukotasun modernoak (Bähr 1927-1928; Irizar 1991, 1992; Euskaltzaindia 2014)

i) Oñati

Orainaldia	3sg DAT
1sg ERG	<i>xa(o)t</i>
2sg (hi) ERG	<i>xa(o)k, xa(o)n</i>
2sg (zu) ERG	<i>xatzu</i>
3sg ERG	<i>xao</i>
1pl ERG	<i>xau(gu)</i>
2pl ERG	<i>xatzue</i>
3pl ERG	<i>xaue</i>

ii) Bergara-Antzuola

Orainaldia	3sg DAT
1sg ERG	<i>jat</i>
2sg (zu) ERG	<i>jatzu</i>
3sg ERG	<i>ja(o)</i>
1pl ERG	<i>jau</i>
2pl ERG	<i>jatzue</i>
3pl ERG	<i>jaue</i>

²⁶ *Digo* erakoen kasuan, 1625 arteko guztiak eta, ondoren, *diago* erakoak ere badituzten testuetan agertzen direnak baino ez ditut jaso.

iii) Legazpi (alokutiboak)

Orainaldia	1sg DAT	3sg DAT	1pl DAT	3pl DAT
1sg ERG		<i>ddao(n)at</i>		<i>ddae(n)at</i>
3sg ERG	<i>ddak, ddan</i>	<i>ddaok, ddaon</i>	<i>ddauk, ddaun</i>	<i>ddaek, ddaen</i>
1pl ERG		<i>ddao(n)au</i>		<i>ddae(n)au</i>
3pl ERG	<i>ddae(k), ddane</i>	<i>ddao(n)e</i>	<i>ddauek-daue, ddauen</i>	<i>dda(n)e</i>

Iragana	1sg DAT	3sg DAT	1pl DAT	3pl DAT
1sg ERG		<i>ñao(n)an</i> ²⁵		<i>ñae(n)an</i>
3sg ERG	<i>za(na)n</i>	<i>xao(n)an - zaoan</i>	<i>xau(n)an - zau(n)an</i>	<i>xae(na)n - zae(na)n</i>
1pl ERG		<i>genddo(n)an</i>		<i>gendde(n)an</i>
3pl ERG	<i>za(n)e(n)an</i>	<i>xao(n)an</i>	<i>xau(n)e(na)n - zau(n)en</i>	<i>xaoe(na)n</i>

iv) Elgoibar (alokutiboak)

Orainaldia	1sg DAT	3sg DAT	1pl DAT	3pl DAT
1sg ERG		<i>jao(n)at</i>		<i>jaoe(na)t</i>
3sg ERG	<i>ja(ra)k, ja(ra)n</i>	<i>jaok, jaon</i>	<i>jauk, jaun</i>	<i>jaoek, jaoen</i>
1pl ERG		<i>jao(n)au</i>		<i>jao(en)au</i>
3pl ERG	<i>ja(r)ek, ja(e)ne</i>	<i>jaoek, jaone</i>	<i>jauek, jaune</i>	<i>jaoek, jaoene</i>

Iragana	1sg DAT	3sg DAT	1pl DAT	3pl DAT
1sg ERG		<i>najauan, najaonan</i>		<i>najauen, najaonen</i>
3sg ERG	<i>ja(na)n</i>	<i>jauan, jaonan</i>	<i>jau(n)an</i>	<i>jauen, jaonen</i>
1pl ERG		<i>giñuan, giñonan</i>		<i>giñuan, giñonan</i>
3pl ERG	—	<i>jauen, jaonen</i>	—	<i>jauen, jaonen</i>

²⁷ Hau da Lazarragaren *ñagon* adizkitik gertuen dagoen lekukotasun modernoa.